

осылайша оларды басқа балалармен: достарымен және көршілерімен бірге мектепке баруға итермелейді. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар тек ерекше көзқарас пен қолдауды ғана емес, сонымен қатар олардың қабілеттерін дамытып, мектепте жетістіктерге жетуді қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ведихова Д.С. Развитие инклюзивного образования в России // The development of the inclusive education in Russia // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. – 2011, №2.
2. Иденбаум Е.Л. Инклюзивное образование в специфических социокультурных условиях: проблемы, предпосылки, некоторые варианты организации и содержания Иркутск 2008. с8.
3. Инклюзивное образование: ключевые понятия. / Сост. Н.В. Борисова, С.А. Прушинский. М.; Владимир: Транзит – ИКС, 2009.
4. Леско Д. Основные принципы инклюзии // Здоровье детей 2008. № 12.
5. РООИ «Перспектива» «На пути к инклюзивной школе» (пособие для учителей) 2005.
6. Скрынникова Т.Н. Из опыта инклюзивного образования // Инклюзивное образование в Европе и России: опыт, проблемы и перспективы. – Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2009.
7. Феталиева Л.П. Инклюзивное обучение младших школьников в общеобразовательной школе. / Материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы педагогики и психологии начального образования», Махачкала, 2015.

ӘОЖ 376.3

Айтжанова Р.М.

п.ғ.к., МДЖППД кафедрасының Қауымдастырылған профессоры

Сексенбаева А.Т.

«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының докторанты

Секербай Н.С.

«Асыл Мирас» дамыту орталығының маманы

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан.

E-mail: seksenbayeva@mail.ru

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ АТА-АНАЛАРЫМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Аннотация. «Бала тар ойлы, ақымақ болса, бала кінәлі емес, тәрбиеші кінәлі» демекші, кез-келген баланың қалыпты дамуына ата-ананың маңызы. Отбасы – баланың адамгершілік қасиеттері, адамдар әлеміне көзқарасы, тұлғааралық және әлеуметтік қатынастардың табиғаты туралы түсініктері қалыптасатын микроқоғам. Отбасы баланың одан әрі психофизикалық және әлеуметтік дамуын алдын ала анықтайтын, баланың әлеуметтік-мәдени мәртебесінің негізгі анықтаушысы ретінде қарастырылады. Заманауи зерттеулер отбасылық фактордың әсерінің баланың даму ерекшеліктеріне тікелей тәуелділігін анықтады: отбасылық келеңсіздіктің көрінісі неғұрлым күшті болса, балада даму бұзылыстары соғұрлым айқын болады. Бұл заңдылық ерекше білім беруді қажет ететін балалардың диагностикалық және емдеу-сауықтыру жұмыстарында ескерілуі керек.

Кілт сөздер: Ерекше, қажеттілік, бала, отбасы, психология, реакция, психоэмоционалды.

Аннотация. Когда ребенок замкнутый, глупый, ребенок не виноват, виноват воспитатель", - говорит он, - значение родителей для нормального развития любого ребенка. Семья - это микрообщество, в котором формируются представления ребенка о нравственных качествах, отношении к миру людей, природе межличностных и социальных отношений. Семья рассматривается как основной детерминант социокультурного статуса ребенка, предопределяющий дальнейшее психофизическое и социальное развитие ребенка. Современные исследования выявили прямую зависимость влияния семейного фактора от особенностей развития ребенка: чем сильнее проявление семейного неблагополучия, тем выраженнее нарушения развития у ребенка. Эта закономерность должна учитываться в диагностической и лечебно-оздоровительной работе детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: специфический, потребность, ребенок, семья, психология, реакция, психоэмоциональный.

Annotation. By the way, "if a child is narrow-minded and stupid, the child is not to blame, the educator is to blame", the importance of parents for the normal development of any child. The family is a micro-society in which the child's moral qualities, views on the world of people, ideas about the nature of interpersonal and social relations are formed. The family is considered as the main determinant of the socio-cultural status of the child, predetermining the further psychophysical and social development of the child. Modern research has revealed the direct dependence of the influence of the family factor on the characteristics of the child's development: the stronger the manifestation of family negativity, the more pronounced developmental disorders in the child. This pattern should be taken into account in the Diagnostic and treatment and rehabilitation work of children in need of special education.

Keywords: special, need, Child, Family, Psychology, reaction, psychoemotional

Отбасын психологиялық зерттеу ерекше білім беруді қажет ететін баланың отбасы мүшелерінің жеке ерекшеліктерін диагностикалауды қамтиды, бұл ұзақ әсер ететін психотравматикалық стресстің әсерінен болатын адамдардың жеке психологиялық сипаттамаларын анықтауға байланысты. Психологиялық диагностика отбасылық қарым-қатынас ерекшеліктерін, ата-аналардың ерекше білім беруді қажет ететін баламен өзара әрекеттесу сипатын, ата-аналар қолданатын ата-аналық модельдерді, баланың проблемаларын ата-аналық қабылдаудың ерекшеліктерін зерттеу үшін жүзеге асырылады.

Қоғамның ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға, мүгедек балаларға және олардың отбасыларына көзқарасына сәйкес соңғы онжылдықта біздің елде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға қатысты айтарлықтай өзгерістер болды. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес әр баланы оқыту оның мүмкіндіктеріне сәйкес ұйымдастырылуы керек. Қазіргі уақытта тіпті дамуында күрделі кемістіктері бар балалар да өздерінің психофизикалық жағдайына қолжетімді білім ала алады. Оқытудың жаңа мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдық формалары пайда болды. Арнайы (түзету) білім беру мектептері мен мектепке дейінгі мекемелерден басқа әртүрлі бейіндегі оңалту және психологиялық-медициналық-әлеуметтік орталықтар бар. Диагностикалық мекемелер желісі құрылды. Арнайы мекемелердің жұмысында негізгі критерийлер ретінде бұзушылықтарды ерте анықтау және түзету, оқытудың түзету бағыты принциптері қолданылады. Еліміздің бірнеше жоғары оқу орындары мен олардың филиалдары дефектолог-мамандардың (түзету педагогикасы және арнайы психология саласындағы мамандар) көптеген армиясын дайындауда. Әртүрлі бейінді орталықтар, қауымдастықтар, мемлекеттік емес білім беру мекемелері, гимназиялар, колледждер және т.б. ұсынатын мемлекеттік емес білім беру жүйесі білім алушылардың әртүрлі санаттарын оқыту мүмкіндіктерін кеңейтеді [1].

Бұл оң өзгерістер бұрын, әдетте, арнайы білім беру жүйесіне қабылданбаған айқын бұзылулары бар балалардың дамуы мен әлеуметтік бейімделуі үшін үлкен маңызға ие.

Адамзаттың даму тарихында отбасы мен қоғамның қарым-қатынасы қоғамның диктатынан төмен балалардан арылуға нұсқау беріп, осындай отбасыларға көмек пен қолдау көрсету қажеттілігін түсінуге дейін өтті. Бұл үлкен жол. Алайда, психикалық немесе физикалық аурудан дұшпандық пен қорқыныш санада және біздің замандастарымызда қарапайым жаңғырықтар түрінде сақталады. Тұтастай алғанда, біздің қоғам мүгедек пен оның отбасына деген немқұрайлылықтан өте баяу құтылады. Күнделікті деңгейде замандастардың мұндай отбасына деген аз түсінетін көзқарасы танымал. Спарта кезіндегі сияқты, аурудың белгілерінен қорқу қарапайым адамның санасында өмір сүреді. Көмек көрсетіледі, бірақ белгілі шектерде. Бұл біздің елде мүгедектер мен ауыр мүгедектігі бар балалардың болуы жоққа шығарылған дәуірдің салдары болуы мүмкін.

Қоғамның мүгедектік мәселесіне деген мұндай көзқарасы отбасының ішкі қоғамына және ең бастысы, ерекше білім беру қажеттілігі бар баланы қабылдауға немесе қабылдамауға қатысты ата-аналардың ұстанымына теріс әсер етеді. Ата-аналардың мотивациялық-қажеттілік саласы тұтастай алғанда адамның мінез-құлқын анықтайтын факторлар жүйесі ретінде баланың психофизикалық мәртебесінің осы қоғамның құндылықтарына сәйкестігі мен сәйкестігі туралы қоғам тарапынан ең күшті психологиялық қысым жағдайында болады. Осыған сәйкес, қазіргі кезде ата-ана мен ерекше бала арасындағы қарым-қатынас зерттеу, ата-ананың психоэмоционалды күйін түсіну үшін түрлі әдістер қолданылып жатыр.

Отандық психологияда қабылданған ғылымға сәйкес психологиялық зерттеу әдістері ретінде негізгі (бақылау және эксперимент) және қосымша (сұхбат, проективті әдістер, зерттелушілер туралы құжаттаманы зерттеу) қолданылады. Олардың қызметтерін атап өтелік.

Кез келген кешенді психологиялық тексеруді жүргізу жеткілікті диагностикалық әдістерді стандартталған және бейресми әдістерді тартуды талап етеді. Диагностикалық құралдар келесі принциптерге негізделуі керек:

1) таңдалатын әдістемелер зерттеу субъектісінің параметрлерінің ең көп санын кешенді зерделеуге бағытталуы тиіс;

2) диагностикалық құралдар анықталған факторлардың сапалық-сандық және салыстырмалы талдауларын жүзеге асыруға мүмкіндік беруі тиіс;

3) алынған нәтижелер объективті және зерттеудің қойылған мақсаттары мен міндеттерімен қатаң айқындалуы тиіс.

Нақты психодиагностикалық құрал ретінде мәлімделген зерттеу пәнінің ерекшеліктерін зерттейтін белгілі әдістер қолданылады. Олардың сөздері төменде келтірілген. Олардың кейбіреулері біз зерттелетін зерттеу субъектісінің ерекшеліктерін ескере отырып бейімделген (қосымшаларды қараңыз).

Бастапқы кезеңде бақылау негізгі әдістердің бірі ретінде қолданылады. Бұл ежелгі психодиагностикалық әдістердің бірі. Оның артықшылығы-рәсімнің стандартталмауы және оны жүргізуге субъектінің келісімі қажет болмауы. 1920 жылы М. Я. Басов (1975) жасаған бұл әдістің негізгі принциптері:

- зерттелетін субъектінің объективті сыртқы көріністері мүмкіндігінше жазылады;
- бақылау үздіксіз жүзеге асырылады;
- жазба таңдамалы түрде жүргізіледі.

Ғылыми бақылау қатаң белгіленген мақсатпен, зерттеу объектісін таңдаумен, қажетті фактілерді таңдаумен, нәтижелерді тіркеу және жазу жүйесімен жүзеге асырылады.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларды зерделеу кезінде бақылау әдісінің көмегімен зерттелетін топқа кіретін балалардың эмоционалдық-тұлғалық ерекшеліктерін, сондай-ақ олардың ата-аналарының жеке-психологиялық сипаттамаларын бағалауға болады.

Балалардың эмоционалды және жеке ерекшеліктерін психологиялық-педагогикалық бақылау. Эксперименттік топтың балаларын психологиялық-педагогикалық бақылау процесінде олардың коммуникативті-мінез-құлық, эмоционалдық-еріктік және жеке салаларының келесі параметрлері ескеріледі:

- баланың ересек отбасы мүшелерімен (ата-аналарымен, ата-бабаларымен, қамқоршыларымен) байланысқа деген ұмтылысы;

- баланың құрдастарымен-отбасы мүшелерімен (бауырларымен, әпкелерімен) байланысқа ұмтылуы;

- баланың бөтен адамдармен (мұғалім, тәрбиеші және т. б.) байланысқа деген ұмтылысы;

- өзара іс-қимыл сипаты (ізгі ниет-негативизм, байланысты жүзеге асырудағы бастамашылық);

- байланыстың басым түрі (ауызша, тактильді, визуалды, делдалдық);

- баланың коммуникативті қиындықтарын тудыратын жағдайлар;

- паралингвистикалық байланыс құралдарының болуы: қимылдар, мимика, позалар және т. б.;

- мінез-құлық көріністерінің ерекшеліктері мен сипаты (оптимизм, мазасыздық, ұялшақтық, агрессивтілік, истерика, қоршау және оқшаулау);

- көз бен бет әлпетінің ерекшеліктері (мазасыздық, қорқыныш, қуаныш, агрессия, отряд);

-басым эмоционалды фонның ерекшеліктері (оптимистік, бейтарап-іскерлік, мазасыз, депрессиялық, сенімсіз, қараңғы және т.б.); 3-тарау. Ерекше білім беру қажеттілігі бар баланы тәрбиелеп отырған отбасын психологиялық зерттеу технологиялары

- мәлімдемелердің сипаты мен мазмұны (оптимистік, сенімсіз, агрессивті және қараңғы);

- бала ерекшелігінің көріну формасы (депрессия, мазасыздық, агрессия және т.б.).

Балалардың ата-аналарын психологиялық-педагогикалық бақылау. Балалардың ата-аналары мен қамқоршыларын бақылау бірнеше өлшемдер бойынша жүзеге асырылады:

- баламен және басқа жақын адамдармен барабар байланыс орнатуға ұмтылу (оның болмауы);

- баламен өзара әрекеттесудің нысаны мен сипаты;

- балалармен және басқа адамдармен қарым-қатынастағы коммуникативті мінез-құлықтың ерекшеліктері (мейірімділік, мейірімділік, қаттылық, дөрекілік, немқұрайлылық және т. б.);

- паралингвистикалық (мимика, қимылдар, позалар) және баламен қарым-қатынастың басқа құралдарын (ойындар, экскурсиялар, серуендер, оқу кештері және т. б.) пайдалану;
- баламен байланыстың басым түрін таңдау (ауызша, тактильді, визуалды, делдалдық, яғни біреу арқылы) [2].

Қосымша, бірақ жиі қолданылатын әдіс- сұхбат. Сұхбат немесе әңгіме психологиялық кеңес беру мен диагностиканың негізгі әдістерінің бірі болып табылады. Сұхбат түрінде болуы мүмкін:

1) әңгімелесу сұрақтардың қатаң егжей-тегжейінсіз жүргізілсе, бірақ белгілі бір талқылау тақырыбы болса, еркін;

2) әңгімелесу өткізу тәртібі нақты регламенттелген кезде стандартталған;

3) ішінара стандартталған, бірінші және екінші нысандарды біріктіреді.

Өз кезегінде сұхбат диагностикалық мақсатта да, психокоррекцияны жүзеге асыру үшін де қолданыла алады. Ерекше балалардың ата-аналарымен әңгімелесу-сұхбат жүргізу үшін психолог пен зерттелушілердің қарым-қатынасын анықтайтын өзара әрекеттесу объектісі соңғысының ішкі әлемі және отбасында ерекше білім беруді қажет ететін баланың туылуына байланысты проблемалар таңдалады. Сұхбат- бұл маңызды проблеманы бастан өткерудің балама нұсқасын құру және "тығырықтан" шығудың мүмкін жолын анықтау мақсатында субъектінің ерекше жағдайын талдаудың арнайы әдістерінің бірі.

Әңгімелесу диагностикалық әдіс ретінде ересектер мен балаларды зерттеуде қолданыла алады. Оның бірнеше кезеңдері болуы мүмкін. Әдетте, әр түрлі авторлар әңгіменің үш-төрт кезеңін ажыратады. Әңгімелесудің кіріспе бөлігінде-психологпен сұхбат кәсіби әдістерді қолдана отырып, баламен және оның жақындарымен сенімді қарым-қатынас орнатылады, сонымен қатар осы отбасын толғандыратын мәселелердің спектрі анықталады. Ата-аналармен өткізілетін әңгіменің негізгі бөлігінде айтылған мәселелер талқыланады.

Сұхбаттың түпкі мақсаты- ата-аналардың белгілі бір мәселе бойынша құндылық бағдарларының өзгеру тенденциясын өзгертуді немесе көрсетуді қамтиды. Сондықтан сұхбат процесі ата-аналар үшін ерекше маңызды тақырыптарды талқылауға және оларға деген көзқарастарын өзгертуге бағытталуы керек бұған қол жеткізу үшін психолог басқаратын ата-аналар өздері талқыланатын мәселеге деген көзқарастарын өзгертетіндей етіп өзгерту керек. Баламен әңгімелесу, әдетте, оның білімі мен дағдыларының қалыптасу деңгейін, тұлғааралық байланыстар мен әлеуметтік байланыстарды қоса алғанда, танымдық және эмоционалды-жеке салалардың ерекшеліктерін анықтауға бағытталған. Әңгімелесу барысында тәжірибелі психолог баланың алдын-ала «гипотетикалық» диагнозын тұжырымдайды, содан кейін ол алыс психологиялық-педагогикалық зерттеу барысында расталады, нақтыланады немесе жоққа шығарылады.

Эксперименттік топтағы балалардың танымдық процестерін психологиялық-педагогикалық зерттеу арнайы психологиядағы дәстүрлі әдістермен жүзеге асырылады. Алайда, зерттеудің осы әдістері мен әдістерінің атақ-даңқына байланысты олар осы тарауда көрсетілмеген.

Зерттеудің қосымша әдістері ретінде медициналық, әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық ақпаратты қамтитын балаларға арналған құжаттаманы талдау, сондай-ақ олардың қызметінің өнімдерін талдау зерттеледі [3].

Бұл ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың ата-аналарының жеке ерекшеліктерін психологиялық зерттеу жүйесі, бұл тұлғааралық отбасылық байланыстар, ерекше балаға деген қарым-қатынас, жақындарының күйзеліске реакциясы саласындағы әлсіз аймақтарды анықтауға мүмкіндік береді, бұл одан әрі психокоррекциялық әсерді қажет етеді.

Мәселелердің осы спектрінің сипаттамаларын анықтау психофизикалық кемістігі бар бала өсіп, дамитын микроәлеуметтік жағдайдың нашарлауының алдын алуға, сондай-ақ әрбір нақты отбасының даму болжамын анықтауға мүмкіндік береді.

Ерекше баланың ата-анасының жеке ерекшеліктерін зерттеудің ерекше өзектілігін атап өткен жөн. Бұл оның әлеуметтену дәрежесін және өмірдегі бейімделуін, яғни оның болашағын алдын-ала анықтайтын ата-аналардың жеке сипаттамалары. Ата-аналардың мінез-құлқы ерекшеліктері олардың баланы қолдау, тәрбиелеу және өмір бойы әлеуметтік қолдау үшін қажетті стресске төзімді қасиеттерге ие бола алатындығын анықтауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың жеке қасиеттерін зерттеу отбасының болашақ табысты өмірі тұрғысынан үлкен маңызға ие. Ерекше білім беру қажеттілігі бар барлық балаларда эмоционалды-ерікті және жеке салаларда бұзылулар бар екенін атап өткен жөн (Л.С. Выготский, Ж. И. Шиф). Баланың жеке басы, оның әлеуметтік ортамен, ең алдымен жақын және маңызды адамдармен байланысының ерекшеліктері оның болашақта кәсіби-еңбек және әлеуметтік бейімделу мүмкіндіктері мен дәрежесін анықтай алады. Баланы дұрыс тәрбиелеу және жалпы жеке

қасиеттерді қалыптастыру отбасының ауыртпалығын жеңілдетуге және өз кезегінде отбасылық атмосфераны үйлестіруге мүмкіндік береді [4].

Пайдаланылған көздердің тізімі:

1. http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoga_i_psichologiy/22_2/
2. https://www.studmed.ru/tkacheva-vv-tehnologii-psihologicheskogo-izucheniya-semey-3.vospityvayuschih-detey-s-otkloneniyaми-v-razvitiі_2273dc3b6ac.html Бурлачук, Морозов, 2000, с. 223.
4. И.Ю. Левченко, В.В. Ткачева. Психологическая помощь семье, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии. -Москва.: Просвещение, 2008.

УДК 37.032:373.5

Сергиенко Н.Н.

магистрант, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, Казахстан, Караганда
e-mail: tashenkas@mail.ru

Карманова Ж.А.

д.п.н., доцент, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, Кафедра ДиППП
Казахстан, Караганда
e-mail: karmanovazh@mail.ru

Шишов С.Е.

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования
«Московский государственный университет технологий и управления имени К.Г. Разумовского
(ПКУ)», Москва, Россия

ДЕСТРУКЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА

Аннотация. Данная статья посвящена изучению феномена деструкции в профессиональной деятельности педагога. Авторы рассматривают основные причины возникновения деструктивного поведения педагогов, а также его последствия для обучающихся и для самого педагога. Также предлагаются рекомендации по предотвращению деструктивного поведения педагогов, включая улучшение системы организации труда и управления школой, а также обучение педагогов методам саморазвития и управления эмоциями. В заключении авторы подчеркивают важность профилактики деструктивного поведения педагогов и необходимость продолжения исследований в этой области.

Ключевые слова: деструкции, деструктивное поведение, профессиональная деятельность, педагог, причины деструкции, последствия деструктивного поведения, саморазвитие, профилактика деструктивного поведения, организация труда.

Abstract. This article is devoted to the study of the phenomenon of destruction in the professional activity of a teacher. The authors consider the main causes of the destructive behavior of teachers, as well as its consequences for students and for the teacher himself. Recommendations are also offered to prevent destructive behavior of teachers, including improving the system of labor organization and school management, as well as teaching teachers methods of self-development and emotion management. In conclusion, the authors emphasize the importance of preventing destructive behavior of teachers and the need to continue research in this area.

Keywords: destruction, destructive behavior, professional activity, teacher, causes of destruction, consequences of destructive behavior, self-development, prevention of destructive behavior, labor organization.

Профессия педагога является одной из самых ответственных и важных профессий в обществе. От качества педагогической деятельности зависит будущее молодого поколения и развитие общества в целом [1]. Однако, существует проблема деструкций в профессиональной деятельности педагога, которая может нанести значительный вред образовательному процессу и привести к негативным последствиям для обучающихся.

Деструкции в профессиональной деятельности педагога могут проявляться в различных формах, таких как недобросовестное выполнение профессиональных обязанностей, насилие над учениками, злоупотребление властью, нарушение этики и моральных норм. Эти формы деструктивного